

УДК 343.352

Анохіна Л.С.

КРИМІНОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ: ДЕТЕРМІНАНТ ХАБАРНИЦТВА

Проблеми визначення причин і умов злочинності в цілому та окремих видів злочинів частково, відносяться до числа найбільш важливих, центральних, методологічних проблем кримінологічної науки. Світова кримінологічна думка створила чимало теорій, пояснюючих існування і розвиток злочинності. Безумовно, дослідження причин та умов злочинності розкриває природу цього явища, пояснює його походження, показує особливості, що сприяють його збереженню, а іноді і оживленню в суспільстві. Та останнім часом в теперешній кримінологічній науці намітився відхід від традиційних подавань про причинність. Основний упор в критиці попередніх робіт поділяється на дві обставини: чи можливе виділення причин і умов саме злочинності, наскільки вони специфічні стосовно причин та умов інших соціальних відхилень; по-друге, чи можливо в принципі причинно-слідче пояснення соціальних відхилень.

Визначаючись з цими фундаментальними питаннями, ми приєднуємося до концепції пропозицій Я. І. Гилянського, відповідно до якої, виділення, обумовлення злочинності на ряді соціальних відхилень на підставі будь-яких інших, крім суспільної небезпеки та протиправності ознак, і тим більше на підставі специфічних детермінант уявляється неможливим. В силу цього ми повністю солідарні з думкою Я. І. Гилянського про те, що причини злочинності та інших соціальних відхилень єдині та включаються в суперечках суспільного розвитку: «Суперечки суспільного розвитку, які становлять комплекс причин злочинності та інших форм соціальної патології, не піддаються, як правило, безпосередньому спостереженню, емпіричному вивченню. Та вони проявляються в системі соціальних факторів, які можуть служити емпіричними референтами причинної обумовленості різноманітних антисуспільних явищ». [1; с.38].

Що ж стосується самої ідеї причинного пояснення злочинності, то Я. І. Гилянський вказує, що останнім часом вчені різних спеціальностей все частіше відмовляються від самого терміну «причина» та причинного пояснення свого об'єкту, переважно виявляти фактори, які впливають на об'єкт дослідження та встановлювати кореляційні залежності між ними.[2; с.58]. Дійсно, що практично неможливо виділити причинно-наслідковий зв'язок з усієї сукупності взаємодій особливо в соціальних системах, коли такий об'єкт як «девіантність» не має природних меж в реальності, а по суті являється соціальним конструктом.

В силу цього уявляється доцільним оперувати такими поняттями, як «фактори», «детермінанти» хабарництва, причому, важливо розглядати ці фактори як здатні породжувати не тільки виключно хабарництво, але й інші види соціальних відхилень та злочинності - корупцію, посадові зловживання, адміністративні проступки по службі, організовану злочинність і т.д.

Система факторів, які породжують хабарництво, складна та багатогранна. Більш того, як справедливо зазначила І. Н. Ключовська застосовально до корупції (що справедливо і для хабарництва), «зв'язок між корупцією та породжуючими її проблемами двосторонній. З однієї сторони, ці проблеми усугубляють корупцію, а їх вирішення може сприяти зменшенню корумпованості. З іншої сторони, масштабна корупція консервує та загостряє проблеми переходного періоду, заважає їх вирішенню. Звідси слідує, що, по-перше, зменшити та обмежити корупцію можливо, тільки одночасно вирішуючи проблеми, її породжуючи, і, по-друге, вирішенню цих проблем буде сприяти протидія корупції з усією рішучістю та на всіх напрямках».[3; с.73].

Дослідження детермінант хабарництва, як і злочинності в цілому, базується на основі науково-обгрунтованої їх класифікації, відповідно до якої, в залежності від сфер виявлення криміногенних факторів, останні поділяються на соціально-економічні, політичні, організаційно-правові та ідеологічні.

Так, вітчизняна кримінологія в детерміації злочинності традиційно на перше місце ставить фактори економічного порядку. В умовах теперешньої України можна стверджувати, що активізація злочинної діяльності, корупції та хабарництва пов'язана з будівництвом в країні ринкових відносин. В зв'язку з чим висловлювалась точка зору, що ринкові відносини в пострадянських державах «початково вагітні злочинністю», причому в країнах вільного ринку злочинність не тільки велика, але й небезпечна своєю організованістю. [4; с. 152]. Сказане ні в якій мірі не означає негативної відмітки ринку та відмови від його побудови в країні. В.Н. Кудрявцев справедливо зазначає, що в «використанні інструментів ринкового владування немає нічого злочинного, більш того, економічно вони неминучі та необхідні. Але справа в тому, що в наших умовах ці корінні зміни не були значним способом підготовлені та супроводжувалися рядом обставин, які сприяють ожвавленню та розвитку організованої злочинності». [5; с.198]. Значні прорахунки, допущені на початковому етапі проведення реформ, перед усім в економічній сфері, а також у військовій, правоохоронній та інших галузях державної діяльності, пов'язане з цим послаблення системи державного регулювання та контролю, недосконалість правової бази та відсутність сильної державної політики в соціальній сфері можуть бути визнані основними факторами, які сприяють росту злочинності, особливо її організованих форм, а також корупції, на самому високому рівні.

Оцінюючи економічні фактори, які сприяють хабарництву, необхідно вказати, що більшість з них сформувалася в перехідний період:

загальна бідність та ріст майнової диференціації;

економічна криза, нестійка економічна ситуація;

- дозволяючий принцип, який охоплює практично всі сфери економічної активності;

- неплатежі (бюджетні, податкові, по заробітній платні і т.д.).

Як відомо, хабарництво існує постільки, поскільки держава втручається в приватне, суспільне, економічне життя. Специфіка України є в тому, що в її економічному житті продовжує панувати не повідомний, а дозволяючий принцип, коли від управлінського рабінника відповідної державної структури залежить дуже багато. Звичайно, держава не може безучасно відноситись до того, що відбувається в сфері підприємницької чи іншої економічної діяльності, проте межі її втручання в економіку та контроль над нею, підстави, способи та форми контролю повинні бути

КРИМІНОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ: ДЕТЕРМІНАНТ ХАБАРНИЦТВА

максимально чітко регламентовані. За відсутності подібної регламентації створюються сприятливі умови для чиновницького свавілля і хабарництва. [6; с. 374].

Слідуюча група факторів, які детермінують хабарництво, відноситься до розряду політичних. Як цілком справедливо зазначає А.Я. Гуськов, ретроспективний аналіз причин розквіту корупції та злочинності дозволяє зробити висновок, що основна його причина в тому, що держава не забезпечила в свій час потрібного управління реформуванням суспільства. [7; с.297].

Держава на початку 90-х років фактично добровільно відмовилася від контрольних функцій, створивши тим самим управлінський вакуум. Причому, що важливе, на цьому фоні залишались достатньо сильними традиції минулої радянської номенклатури та бюрократизму. Стрімкі і кардинальні перетворення в країні відбувалися та відбуваються при збереженні істотної частини корпусу державних службовців.

Здебільшення корупції та хабарництва можна вважати одним з продуктів розпаду радянської системи. Розпад старої системи та неготовність нової еліти до управління країною, необхідність нових економічних структур у встановленні зв'язків зі старою елітою, яка залишалася при владі, потреба облічити стару систему взаємовідносин та вписатися в неї призводили до абсорбції старої еліти в структури нового бізнесу.

Вважаємо, що до політичних причин існування та розповсюдження хабарництва, які сприяють, крім того, проникненню хабарництва в сферу політики, слід віднести:

- відсутність політичної культури;
- нерозвиток партійної системи;
- відчуження суспільства від влади;
- несформованість інститутів громадського суспільства;
- незакоренілість демократичних політичних традицій;
- бюрократизація управлінського апарату;
- слабкість судової системи;
- відсутність політичної волі боротьби з хабарництвом.

Політичні детермінанти хабарництва безпосередньо пов'язані і з слідуючою групою факторів, його породжуючих - правових. Розпад старої радянської системи породив величезний правовий вакуум та, на більш пізній стадії - безлад. Основні проблеми правового характеру можуть бути зведені до: 1) проблеми якості правового регулювання державної служби; 2) проблеми якості правового регулювання різних видів діяльності, які є об'єктом управління з боку держави; 3) проблеми наявності нормативних актів, що безпосередньо регламентують процес протидії корупції.

Невдосконалення в правовій базі регулювання суспільних відносин породжує і масу негативних явищ організаційного порядку. До числа організаційних факторів які сприяють хабарництву, слідє вказати на:

- порушення в підборі і розстановці кадрів, коли виконання посадових обов'язків доручається особам, які зкомпрометували себе, та не заслуговують на довіру, або особам, які за своєю підготовкою та іншим ознакам не компетентні, не в змозі виконувати покладені на них задачі:

порушення в організації та низька якість контрольно-ревізійної діяльності;

відсутність вимогливості з боку вищих посадових осіб стосовно дотримання підлеглими правових норм службової діяльності, а іноді і пряме потурання

порушенням чи навіть дозвіл вчиняти незаконні дії, «дурний приклад» вищих начальників;

неналежні умови для виконання службових обов'язків на окремих участках, які ускладнюють точне дотримання приписів правових норм за цими обов'язками.

Особливістю причинного комплексу хабарництва є домінуюча роль факторів ідеологічного порядку. При цьому слід враховувати, що вони поділяються: 1) в моральному розкладенні чиновницького апарату; 2) в зростаючій толерантності населення до хабарництва та корупції.

Значним чином змінилася система та ієрархія цінностей державного службовця, в межах якої зформувалося переконання в можливості та готовності принести в жертву матеріальної користі закон, норми моралі і професійну честь.

Вказане явище стало результатом дій декількох тенденцій: 1) різкою зміною морально-політичного клімату в державі та моральних орієнтирів населення; 2) збереженням в значній мірі традицій підкорення чиновникам не закону, а інструкції та начальству, традиціям хабарництва та лихварства; 3) відсутністю нового механізму морального регулювання, що адекватно змінився в зв'язку з реформуванням суспільства системі моральних цінностей та пріоритетів свого роду моральним вакуумом; 4) заповненням цього вакууму сумнівними чи попросту аморальними цінностями.

Таким чином, проведений нами аналіз детермінант хабарництва показав, що вони містяться як в наявній історичній спадщині, так і в особливостях теперешнього періоду. За розповсюдженням хабарництва стоять великі прорахунки в управлінні справами держави та суспільства, слаба економічна та організаційна основи функціонування державної та іншої служби, розповсюдження психології вседозволеності та допустимості використання будь-яких засобів забезпечення особистого благополуччя, правовий нігілізм і правовий цинізм.

Список використаних джерел та література:

1. Гишинский Я. И. Социологическое исследование преступности и иных антиобщественных проявлений (вопросы теории и методики). Автореферат дис... д-ра юрид наук. М., 1985.
2. Гишинский Я. И. Девиантология: социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийства и других «отклонений». СПб., 2004.
3. Клюковская И. Н. Современное состояние коррупции в России и проблемы предупреждения. Ставрополь, 2001.
4. Карпец И. И. Преступность: иллюзии и реальность. М., 1992.
5. Кудрявцев В. Н. Преступность и нравы переходного общества. М., 2002.
6. Криминология — XX век / Под ред. В. Н. Бурлакова, В. П. Сальникова. СПб., 2000.
7. Гуськов А. Я. Национальная безопасность и коррупция. — В сб.: Закономерности преступности, стратегия борьбы и закон. М., 2001.

Пост упила в редакцию 10.06.2007 г.